

kaa sen esityksiä ja virittääkää aiheesta keskustelua – vastaan tai puolesta –, sitä liikunta- ja urheilupiireissä ei ole koskaan liikaa!

Juhani Tähtinen työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.

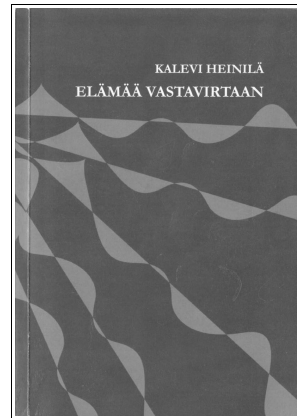
Vastavirtaan, muttei vastarannan kiiskanä

Raimo Hovi

Kalevi Heinilä 2009. Elämää vastavirtaan. Kirja kerrallaan (omakustanne), Helsinki. 208 s.

Kalevi Heinilän *Elämää vastavirtaan* on nimensä mukaisesti vahvan kritiikin ryydittämä teos, jossa urheiluun, tiedepoliittikkaa ja yhteiskuntaa yleisemminkin koskevia kiistakysymyksiä pohditaan vuosien varrella kertyneiden kannanottojen ja niistä poimittujen näytteiden välityksellä. Kirjan loppuun on sijoitettu joukko elämäntilanteeseen liittyneitä sattumuksia, kuten presidenttien Rytin, Kekkonen ja Koiviston kohtaamiset, joiden kirjoittaja toivoo antavan lukijalle jonkinlaista piristettyä asiapitoisempaa tekstiä oheen.

Vanhuuden ja yksinolon ehdoilla tekijä sanoo tarkkailevansa tätä hektistä maailmanmenoa pyrkien löytämään ympärillä vellovasta kaoksesta edes jotain edistykseen ja kestäväseen kehitykseen viittaavaa. On sanomattakin selvää, että kirjoittajan runsas ja monipuolinen elämäntilanne, johon sisältyvät muun muassa sota, liikunnan ja urheilun järjestötohtorit, liikuntatieteellinen tutkimus ja Jyväskylän yliopiston rehtorina vietetty aika, antaa vankan perustan kirjan pohdinnoille.

Liikunnallista pohdiskelua vauvasta vaariin

Välittömästi sotien päättymisen jälkeen ruumiinkulttuurin kenttää koetteli muutosprosessi, jonka seurauksena kuntoliikunta saavutti yleisesti tunnustetun aseman perinteisen kilpa- ja huippu-urheilun rinnalla. Jo 1950-luvulla esille nostettiin ns. kansanurheilun käsite, jolla haluttiin korostaa, kuinka tärkeää on saada koko kansa liikuntaa harrastamaan. Myöhemmin liikuntaa ryhdyttiin massojen ja joukkojen mobilisoinnin sijasta yksilöllistämään ja suuntamaan erilaisten väestöryhmien tarpeiden mukaan. Heinilän mukaan liikunnan merkitys hyvinvoinnin ylläpitäjänä vauvasta vaariin sai yleisen hyväksynnän viimeistään vuonna 1966, jolloin Niemen toimikunta nosti kuntoliikunnan perinteisen kilpaurheilun rinnalle. Liikunnasta haluttiin tehdä kansalaisoikeus, joka kuuluu jokaiselle suomalaiselle ikään, sukupuoleen, varallisuuteen, asuinpaikkaan katsomatta. Tämä tavoite sai sinetinsä vuoden 2000 perustuslaissa, jossa liikunta hyväksyttiin muiden sivistyksellisten oikeuksien rinnalle yhdeksi kansalaisten perusoikeuksista.

Tämä liikunnan ja urheilun tasa-arvoihanteen etenemisvauhti on kuitenkin ollut monissa kohdin tuskallisen hidasta. Heinilä nostaa esille muun muassa sukupuolten välisen tasa-arvon, jonka aikaansaamiseen on kulunut useita vuosia ja vuosikymmeniä, vaikka esimerkiksi äänioikeuden naiset saivat jo ensimmäisten joukossa. Kaikista hidasteista huolimatta naiset astuivat näyttämölle ja alkoivat päteä kodin ulkopuolella siinä missä miehetkin. Sama kehityssuunta on koskenut myös kilpa- ja huippu-urheilua, jossa naiset ja tytöt ovat miesten ja poikien lailla alkaneet tavoitella menestystä, mainetta ja kunniaa.

Lasten ja nuorten liikunnan riemu, ulkoilu, kuntoilu, terveysliikunta kuuluvat eittämättä siihen ruumiinkulttuurin pehmeään puoleen, joka on lähellä Heinilän sydäntä. Siitä hänellä on ainakin vankka näkemys. Ensinnäkin luontevinta liikkumista on hyötyliikunta, joka ei ”maistu lääkkeelle”, kuten esimerkiksi kuntolaitteiden kohdalla on asianlaita. Toiseksi, säännöllisen liikunnan ylläpitäminen onnistuu parhaiten, jos sen perustana on mielihyvän kokeminen. Ja kolmanneksi, kestävä kehitys ja koko kansan terveys- ja kuntoliikunnan edistämisen kannalta avainasemassa ovat lähiympäristön tarjoamat edellytykset. Eli hiihdetään silloin, kun on lunta, uidaan, kun on vettä, kävellään ja pyöräillään, kun on väylät, retkeillään, kun on luontoa, ja jumpataan, kun ollaan kotona jne. Liikuntaa ja urheilua voidaan siis harjoittaa ilman että aina tarvitsisi olla käytettävissä erityisiä liikuntapaikkoja ja -laitoksia. Tosin esimerkiksi uimahalleja sekä jumppa- ja kuntosaleja voidaan terveys- ja kuntoliikunnan kannalta pitää tarpeellisina, mitä eivät sitä vastoin hiihtoputket ja lasketteluluvat Heinilän mielestä ole.

Liikuntapaikkojen ja laitosten ohella yksi tärkeä ulottuvuus liikunnassa ja urheilussa ovat välineet, joiden osalta kuluttajansuoja on Heinilän mukaan olematon. Puolueetonta väline- ja varustetestausta ei tee kukaan, vaikka väline- ja varusteteollisuus on kuntoliikuntaharrastuksen kasvun myötä paisunut suunnattomiin mittasuhteisiin. Tarvetta tilanteen kohentamiseen siis on, mutta esimerkiksi aikoinaan vuonna 1980 tehty ehdotus Jyväskylään perustettavasta tuote- ja kulutustutkimuksen keskuksesta ei johtanut esitystä pidemmälle.

Mutta parhaatkaan liikuntapaikat ja -välineet eivät auta, jos mielenkiinto liikunnan harrastamiseen puuttuu. Heinilä kertoo kirjassaan häntä askarruttavasta lasten leikkikulttuurin näivettymisestä tilanteesta, jossa TV:n katselusta ja tietokonepeleistä on tullut lasten ja nuorten vapaa-ajan keskeisintä viihdettä. Tässä yhteydessä kirjoittaja haluaa muistuttaa lukijoita siitä, kuinka jo Tahko Pihkala korosti aikanaan ryhmäleikkien ja pelien tärkeää merkitystä nuorten kasvussa yhteisöllisyyteen. Liikunnallisen leikkikulttuurin kautta lapsi saa kipinän myöhemmälle liikunnan ja urheilun harrastukselleen, mistä syystä sen vaalimista ei voi liikaa korostaa.

Totaalinen kilpailu, urheilun rikkaruohot ja rahan valta rehottavat

Urheilusta on tullut nykyajan tajuntateollisuutta, joka tarjoaa massoille väkeviä tunne-elämyksiä ja kilpailun dramatiikkaa arjen harmauden ja tapahtumaköyhyyden vastapainoksi. Mutta tarkemmin katsottuna nykyajan urheilusirkus on Heinilän mielestä ”maailman suurin pieni asia” ja ”mitä jonninjoutavinta ajankäyttöä”, oli sitten kyse kumilätjän vispaamisesta, pallon tai muun välineen kanssa temppuilusta, erilaisesta hyppäämisestä, heittämisestä ja juoksemisesta, voimainkoetuksesta tai kädentarkkuuden testaamisesta. Mutta mikä saa tällaisen jonninjoutavan kilpailemisen tuntumaan niin tärkeältä? Vastaus on institutionaalistuminen, kansainvälistyminen ja mediajulkisuus, sanoo Heinilä. Niiden tuottaman lisäarvon ansiosta urheilemisestakin on tullut tekemistä, jota arvostetaan.

Mutta tämä urheilun arvostuksen säilyminen ei ole mikään itsestäänselvyys. Se voidaan turvata vain päättymättömällä kilpailulla, joka Heinilän mukaan alkaa lähestyä jo suorituskyvyn äärirajoja. Myös kilpailumenestykseen tarvittavien resurssien määrä näyttää noudattavan samaa päättymättömyyden kaavaa. Seurauksena on krooninen resurssipula, jonka yhtenä oireena on jatkuvasti toistettu hokema: ”lisää rahaa, jos mielitään menestystä”. Pienissä urheilumaissa on jouduttu pohtimaan jopa koko kansainvälisen osallistumisen tarkoituksenmukaisuutta. Emeritustarkkailijan ominaisuudessa Heiniläkin ihmettelee, mitä mieltä ja perustetta on olla mukana tällaisessa jättien kamppailussa, jossa kustannukset nousevat

Kalevi Heinilä kirjansa takakannessa kuvattuna.

kohtuuttomuuksiin, vaikka menestysmahdollisuudet jäävät todennäköisesti pienen maan osalta varsin sattumanvaraisiksi ja jopa arpaonnen varaan. Olisikohan aika arvioida uudelleen huippu-urheilun asema ainakin julkisen sektorin ja sen tukitoimenpiteiden osalta? ”Suomi voittoon, maksoi mitä maksoi” ei enää nykytilanteessa voi olla se perusta, jolle urheilupolitiikka rakennetaan. Heinilän mielestä kaikki kilpaurheilu tulisikin keskittää saman järjestökaton alle, jolloin kunto- ja terveystoiminta voisi vapautua nykyisestä sidonnaisuudestaan kilpaurheilun isännyyteen ja pystyisi vapaasti kehittymään oman kattojärjestönsä tukemana koko kansan liikkeeksi.

Heinilä ei ole mikään huippu-urheilun ystävä, hänestä se on ilmiönä sekä eettisesti että taloudellisesti kieroutunut. Heinilä kysyykin, mihin oikein ollaan menossa. Vastaus tulee kuin apteekin hyllyltä ja on poikkeuksellisen suorasu-kainen: ”Tunnusmerkeistä päätellen kehityksen suunta on hälyttävä: kohti tapain turmelusta ja huippu-urheilun rappeutumista.” Ja miksi tähän on tultu? Syy löytyy Heinilän

mukaan rahasta. Nyt korjataan rahan ja urheilun epäpyhän allianssin satoa. Rahasta on tullut keskeinen osa huippu-urheilua, mikä on samalla muuttanut urheilemisen luonteen lisäen väärinkäytöksiä. Heinilän mukaan kaksinaismoraali tuli urheiluun nimenomaan rahan myötä. Doping ja muut vippaskonstit, sopuottelut ja lahjonta, niissä raha näyttää aina tärkeää osaa. Rahan myötä urheilusta on hävinnyt vähitellen se kohtuullisuuden hyve, johon amatööriurheilu perustui salliessaan vain yhden hyväksytyyn kannusteen, nimittäin ”rakkauten urheilemiseen”. Raha on muuttanut urheilun leikistä työksi ja ammattuurheiluksi. Aatteet ovat saaneet väistyä, moraalitapaus rapistuu, tulos- ja talouskeinottelu rehottaa ja terveyden periaatteista on luovuttu. Urheilusta on tullut olutpanimoitten paras markkina-alue ja liike-elämän toimintakenttä. Rahan valtaan sortui Heinilän mielestä myös SVUL.

Rahan myötä urheiluun tulivat liikemiehet ja heidän mukanaan liike-elämän menetelmät, toimintatavat ja moraalit, jotka ovat pitkälti syrjäyttäneet urheilun humanistiset perinteet ja arvoperusteet. Liike-elämässä liikevoitto on tärkeintä. Samoin markkinoiden ehdolla toimivassa urheilussa voittaminen on ”ainoa tärkeä asia”, koska vain se voi tuoda hyvityksen kasvaville sijoituksille ja tuotantokustannuksille. Näissä oloissa järjestelmien ja urheilijoiden on pyrittävä menestykseen keinolla millä hyvänsä. Ilman menestystä huippu-urheilua uhkaa kuolema, yleisö katoaa katsomoista, liike-elämä lopettaa sponsoroinnin ja maionnan ja valtio verottomat urheilijastipendinsä.

Huippu-urheilu on kuin kilpavarustelua, jonka kustannukset nousevat vuosi vuodelta. Kun urheilun vaatimustaso ei tunne mitään kattoa, sitä ei tunne myöskään urheilun rahan tarve. Jonkinlaiset kohtuuden rajat olisi Heinilän mielestä saatava urheilun palkkiorahoihin

ja sponsorisopimuksiin.

Raha on luonut ammattiuurheilun, mutta raha on muuttanut myös liikunnan ja urheilumisen luonnetta, kun on siirrytty luonnonolosuhteista keinoympäristöihin. Ensin tulivat uimahallit, sitten jäähallit ja urheiluhallit, nyttemmin hiihtotunnelit, muovimäet ja keinotekoiset ”alppimajat”. Monet näistä on Heinilän mukaan tarkoitettu vain pienen eliitin tarpeisiin. Samalla tämä eliittiuurheilu on kaupallistunut liiketoiminnaksi.

Kritiikin kritiikkiä

Heinilän huoli lisääntyvästä rahan vallasta urheilussa on tietysti ymmärrettävää, kun asiaa tarkastellaan amatööriuurheilun ihanteista käsin. Ja ovathan siinäkin suhteessa perinteiset arvojärjestykset tehneet kuperkeikan, kun joku ”kumilätkän vispaaja” saa suurempaa palkkaa kuin esimerkiksi yliopiston rehtori. Mutta eikö nykyinen yhteiskunta ole kauttaaltaan rahan ja globaaleihin markkinoihin sitoutunut ja eikö ole tärkeämpiäkin huolenaiheita tässä suhteessa kuin huippu-urheilun rahariippuvuus? Otetaan nyt vaikkapa yliopistolaitos, jonka toimintaa ollaan muokkaamassa markkinaehtoisuuden lainalaisuuksien mukaan. Kun siis päästiin politrukeista, niin tilalle tulivat markkinamiehet. Siis kun nokka nousi, niin pyrstö tarttui. Yliopistostakin voitaisiin sanoa samaa kuin Heinilä on sanonut urheilusta, eli rahan mukana tulivat liikemiehet ja heidän mukanaan liike-elämän menetelmät, toimintatavat ja moraalit, jotka ovat pitkälti syrjäyttäneet sen humanistiset perinteet ja arvoperusteet.

Toiseksi on huomattava, että liikuntatieteen yliopisto-opetuksen lähtökohtia pohtiessaan Heinilä olettaa liikuntakulttuurin perinteisesti eristäytyneen muusta yhteiskunnasta. Se on muodostanut näennäisesti oman todellisuutensa, urheilun maailman. Tämän perusteella Jyväskylän yliopistossa vuonna 1968 aloittaneelta liikuntatieteelliseltä tiedekunnalta odotettiin liikuntakulttuurin yhteiskunnallisten yhteyksien vahvistamista, minkä oli tarkoitus taata uudelle oppiaineelle suotuisat kehityksen edellytykset. Tämä Heinilän näkemys liikuntakulttuurin eristäytyneisyydestä tuntuu vähintäänkin liioittelulta, ainakin jos asiaa tarkastellaan suomalaisen urheiluhistorian taustaa vasten. Esimerkiksi kun 1920- ja 30-luvuilla yhteiskunnan oli jakautunut kahteen leiriin, jakautunut oli myös urheiluliike. Ja kun sota yhdisti suomalaiset, niin yhteen hiileen puhallettiin myös urheilujärjestöissä. Sotien jälkeinen puoluepoliittisen kamppailun kausi ulottui urheilun keskusjärjestöjen lisäksi myös ruohonjuuritasolle saakka, ja kun konsensusajattelu sai jalansijaa 1970- ja 1980-luvuilla, alkoi urheilujärjestöjenkin piirissä ilmetä merkkejä yhteistyön tiivistymisestä. 1990-luvulle tultaessa oli sitten markkinavoimien vuoro. Niiden vaikutusvalta alkoi voimistua, mikä heijastui myös liikunnan ja urheilun kenttään kauttaaltaan. Heinilän paheksuma rahan valta vahvistui yhteiskunnassa yleensä, ei siis vain urheiluliikkeen ja liikuntakulttuurin piirissä. Samalla aatteet ja niitä noudattava urheilujärjestöjen klikkiytyminen saivat luvan väistyä.

Ei ole yhteiskunnassa kaikki kohdallaan...

Urheilun lisäksi Heinilällä on vankkoja käsityksiä ja mielipiteitä muistakin tärkeistä kysymyksistä, jotka häntä askarruttavat. Kirjan loppuosassa hän pohdiskelee muun muassa politiikan ja tieteen keskinäissuhdetta, ihmisyyteen ja ihmiskäsitykseen liittyviä arvoja, eläkeläisenä ja sotaveteraanina olemisen kysymyksiä, tapakulttuurin rappeutumista ja arvonimijärjestelmän jälkeenjääneisyyttä.

Luovan tieteen, tutkimuksen ja kriittisen yliopiston perustavanlaatuisena toimintaehtona Heinilä pitää poliittista sitoutumattomuutta. Tämä oli Heinilän mielestä uhattuna 1970-lu-

vulla, mutta kaikeksi onneksi Neuvostoliitto kaatui ja suomettunut sosiologia vapautui poliittisista kytköksistään palaten läntisille raiteilleen. Tosin tämän ”yhteiskuntatieteen suuren harharetken” jälkipyykki odottaa Heinilän mukaan edelleen pesijöitään.

Mitä tulee suomalaiseen demokratiaan, niin sekin tarvitsee omat ”rakkikoiransa” ja ”demokratian ritarinsa”, eli valppaan median ja puoluesidonnaisuudesta vapaat äänestäjät. Mutta julkkisten valintaa ehdokaslistoille Heinilä ei voi sietää, koska hänen mielestään viihdemaailmassa saavutettu suosio ei takaa heidän pätevyytään.

Suomen turvallisuuspoliittisiin järjestelyihinkin Heinilällä on selvä kanta: EU- jäsenyys riittää, Natoon ei tarvitse liittyä, koska kansallinen etu ei sitä edellytä. Kansallista etua nakertaa sen sijaan nuorisotyöttömyys, jota Heinilä vertaa aikapommiin. Lauetessaan se voi aiheuttaa suurta vahinkoa yhteiskunnassa. Heinilän mukaan maata uhkaa paha hajaannus, jos kansamme jakaantuu työnteon oikeuden osalta kahden kerroksen väkeen.

Kirjan loppuosassa otetaankin kantaa lähes kaikkeen taivaan ja maan väliltä. Heinilän suurin huomio kohdistuu kuitenkin liikuntaan ja urheiluun. Tässä mielessä teos on arvokas lisä siihen suomalaista liikuntakulttuuria ja erityisesti huippu-urheilua kriittisesti tutkailevien kirjojen vähäiseen joukkoon, kuten kirjoittajalta tänä vuonna ilmestynyt toinenkin vastaava omakustanne, jonka nimi on Liikunta- ja urheilukulttuurimme. Eilen - tänään - huomenna. Tosin jo nyt tarkasteltavana olleesta teoksesta saa runsaasti aineksia huippu-urheilun mielekkyyttä ja moraalialia koskevaan keskusteluun. Tällaisia teoksia soisi julkaistavan enemmänkin.

Raimo Hovi on Turun kasvatustieteellisen tiedekunnan jatko-opiskelijoita, jolta on juuri ilmestynyt teos ”Sata vuotta paimiolaista liikuntaa ja urheilua. Yhteisöllisyyttä ja kansalaistoimintaa - tekoja, tapahtumia merkityksiä”.